

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΑΠΟΛΛΩΝ ΕΠΙΚΟΥΡΙΟΣ ΣΤΙΣ ΒΑΣΣΕΣ

Θεός, Ναός, Τόπος

ΜΕΡΟΣ Γ΄

***ΠΕΛΑΣΓΙΚΑ ΠΑΝΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ:
ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΜΑΣΤΙΓΩΣΙΣ ΔΙΕΓΕΡΣΗΣ***

Από το πρωτοπελασγικό υπόστρωμα της Αρκαδικής θρησκευτικότητας αναδύεται μια τετρακτύς θεοτήτων. Η βασική διαίρεση που τις παράγει προέρχεται από την βαθύτατη ανθρώπινη εμπειρία της γέννησης και του θανάτου. Και οι δυο αυτές εμπειρίες συνενερίζονται στη συνουσίωση της ερωτικής πράξης. Η συνουσία είναι βιασμός και θάνατος, αλλά από αυτόν τον θάνατο γεννάται η ζωή. Είναι θάνατος της Κόρης, όπως στον συστατικό Ελευσίνιο μύθο. Ο βιασμός της Κόρης κάνει τη γυναίκα μητέρα. Η μήτρα διαπεράται, το μυστήριο της γονιμότητας τελεσιουργείται και γίνεται μητέρα η γυναίκα. Δια του βιασμού το θήλυ καθίσταται μήτηρ και τροφός πάντων, η παθητικότητα του βιασμού συνιστά τη Μεγάλη Μητέρα, καθίζει τη γυναίκα σε υπερκόσμιο θρόνο (ως Κυβέλη ή Πλατυτέρα των Ουρανών). Ο θάνατος του βιαζομένου θήλεος είναι αρχή γενέσεως – αλλά και θανάτου του γεννήματος και θρέμματός της, αφού κάθε τι εξερχόμενο της κοσμικής Μήτρας εις το φως της ύπαρξης επανέρχεται εν καιρώ στο σκότος απορροφώμενο από αυτήν. Θνήσκει η Γυνή βιαζόμενη. Θνήσκει ο γονοδότης Φαλλός εισερχόμενος στη Μήτρα γενέσεως. Θνήσκει και το τικτόμενο μετά χρόνον σε δεύτερη είσοδο από φωτός εις σκότος. Η Γη Μήτηρ ως Μυστήριο Γονιμότητας συναιρεί γέννηση και θάνατο, Μήτρα και Τροφός και Τάφος των φαινομένων του γίγνεσθαι.

Ο θρονισμός της Μεγάλης Μητρός συμβαδίζει με το πάθος βιασμού του θήλεος και την παθητικότητα της γυναικείας λειτουργίας στη σύσταση της κοσμικής τάξης. Η ενεργός Δύναμη λοιπόν του θήλεος εκφράζεται από την άλλη υπόστασή του, την Κορική και Κυρία, από την Δέσποινα. Απέναντι στη Μητρική λειτουργία, η Δύναμη του θήλεος ταλαντεύεται μεταξύ Παρθενίας και Σεξουαλικότητας, μεταξύ Αγνείας

και Ιεροδουλείας. Ο συμβολισμός άγει κατευθείαν στο δίπολο Άρτεμης και Αφροδίτης. Η ενέργεια και το αποτέλεσμα του θήλεος είναι η Μητρότητα. Η Δύναμή του φανερώνεται στην Παρθενία και την Πορνεία. Εξηγείται λοιπόν στο συμβολικό πεδίο η σχετική αμφισημία της Δέσποινας, μεταξύ Αφροδίτης και Αρτέμιδος (την οποία επεσήμανα στο πρώτο μέρος). Ο συσχετισμός είναι γενικότερος: η ομήγυρη των θεών στην ανατολική πλευρά της Ζωφόρου του Παρθενώνα παρουσιάζει την Άρτεμη και την Αφροδίτη (με τον Έρωτα) μαζί στην άκρη της θείας συντροφιάς να προσβλέπουν μετέχοντας ενεργώς στην προσεγγίζουσα Παναθηναϊκή πομπή, ενώ χαρακτηριστικά ο παρακείμενος της Αρτέμιδος Απόλλων, πάγκαλος έφηβος σαν τους «καλούς» της παρέλασης, αποστρέφει το σώμα, το βλέμμα και την προσοχή του από την διαδικασία, ακόμη και από το εξαιωνισμένο γίνεσθαι της Αθηναϊκής δόξας και του χρυσού Απολλώνιου θαύματος. [Cf. φωτογραφίες π.χ. στο Frank Brommer, *Die Parthenon-Skulpturen, ανατολική ζωφόρος, Slab VI, pp. 104 – 6*]. Στην Αρκαδική Δέσποινα, η Αφροδισιακή διάσταση προτερεύει, αφού μάλιστα στη Μεσογειακή κοινή η Βασιλεία είναι της Αφροδίτης ενώ η λατρεία της γυναικείας Παρθενικότητας είναι φαινόμενο του Ελληνισμού: η Άρτεμις ως αδελφή του Απόλλωνα αντί, και επί, της Πότνιας των Θηρών και της παρθενικής αγριότητας του ανικανοποίητου δυναμισμού. (Όπως ο Απόλλων αντικαθιστά και επικάθεται επί των νεαρωδών του Πελασγικού υποστρώματος και της Μεσογειακής «κοινής»).

Σε αντιστοιχία προς το Δισυπόστατο θήλυ διαφορίζεται το πρωτοπελασγικό Άρρεν σε Πόσι και Φαλλό. Ως επιβατεύων ο Άρρην είναι Ποσειδών, ο Ανήρ οχεύων και θρώσκων τη ζωτική γονή. Έτσι εκδηλώνεται η γονιμοποιός ενέργειά του. Ως Δύναμη όμως ρύσεως θορού είναι ο Νεαρώδης, ο Κραταιός Κοσμικός Φαλλός (που ο φιλόσοφος του Παπύρου του Δερβενιού (Αρχέλαος) εξισώνει προς τον Ήλιο). Και έτσι ο Μέγας Ποιμήν της αγροτικής ζωής, ο Φρουρός και Μελητής των

γεννημάτων και θρεμμάτων, ανθρώπων και πλούτου, ο Οργών Δυνάμει και Αποκρούων τη θηριότητα, Κύριος της άγριας φύσης και δια αυτό Προστάτης της Ήμερης, ο Πάων-Παν, είναι και ο Παντοδύναμος Φαλλός, ο Μέγας γονιμοποιός, ο φέρων το σπέρμα για θεούς και ανθρώπους και πάσα φύση.

Εξηγείται συνεπώς στον συμβολικό διάκοσμο η ιθυφαλλική μορφή του Πανός σε ακριβή αντιστοιχία προς την του Min (και του Amun) στο Αιγυπτιακό πάνθεον (δείτε το προηγούμενο δεύτερο μέρος). Στη μια όψη του εξαιρετικής τέχνης κρατήρα του Ζωγράφου του Πανός (No. 10.185 Museum of Fine Arts, Boston – αρχή του υψηλού κλασικισμού, ~480-470 π.Χ. Ο Martin Robertson το θεωρεί αριστούργημα ενός “backward-looking genius” και το τοποθετεί, χωρίς κυριεύοντα λόγο, ανάλογα στο δεύτερο τέταρτο του αιώνα, *Greek Painting*, pp. 118-21) παρίσταται ο Παν σφριγηλός και «καλός», νεαρός κατά το σώμα με κεφαλή και άκρους πόδες νέου τράγου, γυμνός, εν διεγέρσει, να διώκει έτοιμος να αρπάξει έφηβο ποιμένα που φεύγει τρέχοντας, έντρομο θήραμα επιστρέφον να δει τον κυνηγό του, ποιμένα θηρώντα και θηρευόμενο ο οποίος ανακρατεί στο δεξιό χέρι του την Μάστιγα της Διεγέρσεως που ανέχει και ο φαλλικός Min (και Amun) της Αιγύπτου. Το τοπίο είναι ορεινό, παρακείμενη Ερμά (στήλη τετράγωνη Ερμού με τερατώδες εντεταμένο αιδούιο) ερείδεται επί βραχώδους υψώματος. Στην απέναντι όψη απεικονίζεται ο φόνος του Ακταίωνα από την Άρτεμη. Αμφότερα μαρτύρια Αρκαδισμού. [Φωτογραφία cf. e.g. E. Simon, *Die Götter der Griechen*, Abb. 159 και 160, pp. 174-5].

Ο Παν είναι δεινός φιλόπαις και επτοημένος περί τους αρσενικούς έρωτες. Στον Θεόκριτο γίνεται επίκληση σε αυτόν για να επιτύχει ο Άρατος του σκοπού του [*ἄκκλητον κείνοιο [sc. του Αράτου] φίλας ἐς χεῖρας ἐρείσαις*], να τον στεριώσεις, Πάνα, στα χέρια του, τον ερωμένο του, VII, 103, για τον οποίο ο Άρατος καίγεται από έρωτα μέχρι τα κόκκαλά του «ὡς ἐκ παιδὸς Ἄρατος ὑπ' ὄστιον αἶθετ' ἔρωτι», VII, 102), όπως εξηγούν τα Σχόλια: «ἐπικαλεῖται τὸν Πᾶνα <ὡς παιδεραστήν>», ad 103a, cf. ad 103b, p. 103.12 sqq., 104.2 Wendel. Με την ίδια έννοια ο Καλλίμαχος έχει (Fr. 689 Pfeiffer):

Πᾶν ὁ Μαλειήτης τρύπανον αἰπολικόν

(ακριβώς το φοβούμενον από τον έφηβο στον Κρατήρα του Ζωγράφου του Πανός). Cf. Ευστάθιος (Σχόλια στον Όμηρο) p. 1471.8 ad *Οδύσσεια* γ 332. Cf. p. 827.32 ad *Ιλιάς* Λ 20, και Στέφανος Βυζάντιος s.v. Αἴγιναί. Μαλειήτης ο Παν όχι από το ακρωτήριο Μαλέα αλλά από όρος παρά την Ψωφίδα. Σε επίγραμμα του Γλαύκου (*Anthologia Palatina*, IX 341) «εις Δάφνιν τὸν αἰπόλον», η Μαλέα, όπου προσκαλείται ο Παν να φανεί στον Δάφνι, είναι όρος Ψωφίδιον (l. 5). Η Λάμπεια (το υπερκείμενο όρος στη σημερινή Δίβρη μετονομασμένην εις Λάμπειαν) ήταν όλο το βουνό αφιερωμένο στον Πάνα. Πausanias VIII, 24, 4: ἔχει δὲ τὰς πηγὰς ὁ Ἐρύμανθος ἐν ὄρει Λαμπεῖα· τὸ δὲ ὄρος τοῦτο ἱερὸν εἶναι Πανὸς λέγεται· εἴη δ' ἂν τοῦ ὄρους τοῦ Ἐρυμάνθου μοῖρα ἢ Λάμπεια. Επειδή η εις το επίγραμμα αναφερόμενη συνομιλία του Πανός με τις Νύμφες πιθανώς να γίνεται στη Λάμπεια (πέρασε από εκεί ο Δάφνις με το αιπόλιό του, άρα είναι κοντά στο Ψωφίδιο όρος που πηγαίνει και προσκαλεί τον Πάνα να σπεύσει να τον συναντήσει), ο Μαλέας πρέπει να είναι ανατολικά-νοτιοανατολικά της Λάμπειας, και πριν την ακρόπολη της Ψωφίδος («τὸ ὄρος τὸ πρὸς τῇ Ψωφίδι», Πausanias VIII, 24, 7, το οποίο σκιάζουν οι πανύψηλοι κυπάρισσοι (επονομαζόμενοι «Παρθένοι») παρά το μνήμα του Αλκμαίωνος που ήταν εντός της πόλεως). Τα βουνά περί την Ορεινή

(πρώην Μοστενίτσα) ταιριάζουν στην αναζητούμενη τοποθεσία. [Υπήρχε Μαλαία πόλις στην Αρκαδία, αλλά ήταν νοτιότερα και μακριά από την Ψωφίδα, Πausανίας VIII, 27, 4]. Μαλέα όρος στη γειτονιά της Φολόης περιλαμβάνει η διήγηση του Απολλόδωρου για τον τέταρτο άθλο του Ηρακλέους, «τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον ζῶντα κομίσει» (Βιβλιοθήκη, II, 83). Στην Μαλέα κατοικούσε ο Χείρων και μέχρι εκεί καταδιώκων ο Ηρακλής τους Κενταύρους από την Φολόη τους ετόξευε (§§ 84-5). Η Μαλέα είναι όρος («εἰς ὄρον Μαλέαν», §86). Ταιριάζει πολύ καλά με την τοποθεσία που πρότεινα παραπάνω. Ο Ερυμάνθιος Κάπρος ελυμαίνετο ακριβώς την περιοχή της Ψωφίδας «τὸ θηρίον ἠδίκηει τὴν Ψωφίδα» (§83). [Η λύση είναι απλή. Η συζήτηση στον U.V. Wilamowitz, *Der Glaube der Hellenen*, I, Beilagen 6, Malea, esp. pp. 388 sqq. είναι ανεπαρκής].

Ο Δάφνις ήταν ερώμενος του Πανός. (Μετατροπία της υπόθεσης του Απόλλωνα με την Δάφνη). Η E. Simon υποθέτει ότι ο έφηβος αιπόλος (φορεί δέρμα αιγός και κυνηγετικά σάνδαλα) στην αγγειογραφία του κρατήρα του Ζωγράφου του Πανός (ομώνυμο έργο) είναι ακριβώς ο Δάφνις (v. *supra*). Πιθανότατα.

Στα Θαλύσια του Θεοκρίτου (*Ειδύλλιον VII*) αναφέρεται και η μαστίγωση του Πανός από Αρκαδικούς νεαρώδεις, vv. 106-8:

κῆν μὲν ταῦτ' ἔρδης [sc. εἰάν ευοδώσεις την ευχή μου για τα
 παιδικά του Αράτου], ὦ Πᾶν φίλε, μή τι τυ παῖδες
 Ἀρκαδιοὶ σκίλλαισιν ὑπὸ πλευράς τε καὶ ὤμους
 τανίκα μαστίσδειεν, ὅτε κρέα τυτθὰ παρείη.

Τα Σχόλια ερμηνεύουν (ad 106-108a, b, p. 104.9 sqq. Wendel): (a) οι Αρκάδες ἐπὶ Θήραν ἐξιόντες, ἂν μὲν εὐτυχῆσωσι, τιμῶσι τὸν Πᾶνα, εἰ δὲ τὸ ἐναντίον, σκίλλαισι ἐμπαροινούσι, (b) παρόσον ὄρειος ὦν τῆς θήρας ἐπιστατεῖ. [Για την σκίλλη v. ad finem].

Η μαστίγωση, διεκπεραιωνόμενη με βέργες από κλάδους σκίλλης, δεν είναι βέβαια τιμωρία του θεού αλλά διέγερσις της θηρευτικής

δύναμης που αντιπροσωπεύει ως όρειος θεός, ώστε τα αγρίμια να εμπίπτουν στην ενέργεια του κυνηγού. Η αποτυχία της θήρας εκφράζεται με τα λίγα κρέατα, «ὄτε κρέα τυτθὰ παρείη». [Είναι φανταστική και ψυχρή η τελευταία εξήγηση στο σχόλιο (b), ότι μαστιγώνουν τον Πάνα όταν οι χορηγοί σε μια εορτή του θυσιάζουν ένα αδύνατο ιερείο για φαγητό πανηγυριζόντων: *Χίοι [?] δὲ ὅταν οἱ χορηγοὶ λεπτὸν ἱερεῖον θύσωσι καὶ μὴ ἴκανὸν ἦ τοῖς ἐσθίουσι. διό φησι: κρέα τυτθὰ παρείη*]. Αλλά και γενικότερα η ελάσσων κτηνοτροφική παραγωγή θα απεδίδετο σε απίσχναση προερχόμενη από τον Έφορο Θεό της ήμερης και άγριας ορεινής ζωής, της οποίας αποδυνάμωσης η θεραπεία συμβολιζόταν από την διαμαστιγώσεως διέγερση εις αποτέλεσμα της Θείας Δύναμης. Συνεπώς, λογικό είναι να υπήρχε επί τούτου επίσημη εορτή μαστίγωσης του Πανός από τους εφήβους, όπως μαρτυρούν τα Σχόλια *loc.cit.*: (b) *Μουνάτιος δὲ φησιν ἐορτὴν Ἀρκαδικὴν εἶναι, ἐν ἣ οἱ παῖδες τὸν Πᾶνα σκίλλοις βάλλουσι*. [Munatius Rufus, φίλος του Κάτωνος του Νεώτερου, συνέγραψε βιβλίο υπέρ αυτού, cf. Πλούταρχος, *Κάτων Ν.*, 25, 1, 37].

Ο Μουνάτιος, το πιθανότερο, θα ανέφερε την Αρκαδική Εορτή Μαστίγωσης προς εξήγηση Λατινικής ιεροπραξίας. Και καταλληλότερη αφορμή είναι τα Lupercalia. Lupercal ήταν χώρος στη ΒΔ ρίζα του Παλατίνου λόφου που καθιερώθηκε στον Λυκαίο Πάνα όταν κατά την παράδοση ο Εύανδρος από το Παλλάντιο της Παρρασίας ίδρυσσε στον Παλατίνο λόφο τον οικισμό που επρόκειτο να γίνη η Ρώμη. (Παλλάντιον ≅ Palatium, cf. Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, I, 31 §83). Lupercal = Λυκαίον (Lupus ο λύκος), όπως αναλύει ο Διονύσιος, *op.cit.* I, 32, 3-5 (§§84-5):

οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες τὰ τε ἄλλα διεκόσμου τὸ κτίσμα τοῖς οἴκοθεν νομίμοις χρώμενοι καὶ ἱερά ἰδρύνονται, πρῶτον μὲν τῷ Λυκαίῳ Πανὶ τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης (Ἀρκάσι γὰρ θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος ὁ Πάν) χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτήδειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν Λύκαιον. νῦν μὲν οὖν συμπεπολισμένων τῷ τεμένει τῶν πέριξ χωρίων δυσεΐκαστος γέγονεν ἡ παλαιὰ τοῦ τόπου φύσις, ἣν δὲ τὸ ἀρχαῖον ὡς λέγεται σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῶ λασίῳ κατηρεφές, καὶ κρηνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἧ τε προσεχῆς τῷ κρημνῷ νάπη πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος. ἔνθα βωμὸν ἰδρυσάμενοι τῷ θεῷ τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν, ἣν μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου Ῥωμαῖοι θύουσιν ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς, οὐδὲν τῶν τότε γενομένων μετακινουῦντες.

Το ἀντρο, ἀπὸ ὅπου ἀνέβλυζε πηγὴ ὕδατος, ἐσώζετο καὶ ὕστερα ὅταν τὸ ἄλσος εἶχε κατακοπεί λόγῳ τῆς οικοδόμησής τῆς μεγάλης Ῥώμης. Κατάλοιπο ἦταν τέμενος, ὅπου ἡ λύκαινα κατὰ τὴν παράδοσιν εἶχε περιθάλλει καὶ θρέψει τὸν Ῥωμύλο καὶ τὸν Ῥώμο. Διονύσιος *op.cit.* I, 79, 8:

καὶ ἦν γὰρ τις οὐ πολὺ ἀπέχων ἐκεῖθεν ἱερὸς χῶρος ὕλη βαθεῖα συνηρεφῆς καὶ πέτρα κοίλη πηγὰς ἀνιῆσα, ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ νάπος, καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ θεοῦ· εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐλθοῦσα [*sc.* ἡ μήτηρ τῶν διδύμων Πωμύλου καὶ Ῥώμου] ἀποκρύπτεται. τὸ μὲν οὖν ἄλσος οὐκέτι διαμένει, τὸ δὲ ἄντρον, ἐξ οὗ ἡ λιβάς ἐκδίδεται, τῷ Παλλαντίῳ προσωκοδομημένον δείκνυται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἵππόδρομον φέρουσαν ὁδόν, καὶ τέμενός ἐστιν αὐτοῦ πλησίον, ἔνθα εἰκὼν κεῖται τοῦ πάθους λύκαινα παιδίοις δυσὶ τοῦς μαστοῦς ἐπίσχουσα, χαλκᾶ ποιήματα παλαιᾶς ἐργασίας. ἦν δὲ τὸ χωρίον τῶν σὺν Εὐάνδρῳ ποτὲ οἰκισάντων αὐτὸ Ἀρκάδων ἱερὸν ὡς λέγεται.

Ἡ χάλκινη λύκαινα τρέφουσα τὰ δυο βρέφη αφιερώθη ἐκεῖ το 296 π.Χ. Titus Livius, *Ab urbe condita*, X, 23, 12: *...et ad ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupae posuerunt.* - Ficus Ruminalis,

ερινεός της θεότητας Rumina (Ovidius, *Fasti*, II 412), Ερινεός της Θηλής (Ruma ≈ mamma, cf. Varro, *Res Rusticae*, II, 11, 5), ήταν η συκιά κάτω από την οποία η λύκαινα έθρεψε τα δίδυμα της Ρώμης, cf. Πλούταρχος, *Ρωμύλος*, 4, 1-2, Ovidius, *Fasti*, II, 409 sqq.

Ο Virgilius αναφέρει την καταγωγή της πρώτιστης Ρώμης = Palatium από τον Εύανδρο (VIII, 313 sqq.) και βεβαιώνει την ταυτότητα Lupercal = Λυκαίον. *Aeneidos*, VIII, 337-344:

...dehinc progressus monstrat et aram,
et Carmentalem Romani nonine portam
quam memorant, Nymphae priscum Carmentis honorem,
vatis fatidicae, cecimit quae prima futuros
Aeneades magnos et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycae.

[Για την Καρμέντα (Carmenta), μαντική μητέρα του Εύανδρου, cf. Πλούταρχος, *Ρωμύλος*, 21, 2-3· *id.* *Αίτια Ρωμαϊκά*, 56, 278B-D· Διονύσιος Αλικαρνασεύς, *Ρωμαϊκή Αρχαιολογία*, I, 31· Στράβων, V, 230].

Pallanteum, η μέλλουσα Ρώμη. Άσυλο το άλσος στο Lupercal όπως στο Λύκαιο. Το Lupercal ονομάσθηκε κατά τον τρόπο του Παρρασίου Λυκαίου Πανός. Ο Servius ερμηνεύει το χωρίο ως σημαίνον ότι το Lupercal είναι αφιερωμένο στον Πάνα, όχι μόνο ότι ο τόπος ονομάσθηκε από την λατρεία στην Παρρασία. *Commentaria*, ad. v. 343: *alii, quod et Virgilius, locum esse hunc [sc. το Lupercal] sacratum Pani, deo Arcadiae*. Και δίνει συνωδά την τάξη των λέξεων στο σχετικό κείμενο της Αινειάδος, *Comm.*, ad v. 344: *ordo est: monstrat Lupercal Panos Lycae, dictum de more Parrhasio; id est, ostendit Lupercal Panos Lycae, dicatum ex more Arcadico; nam Parrhasia, Aradia est*. Και *ibid.*: *Dictum: dicatum, consecratum*. Όπως και να έχει το πράγμα της φιλολογικής ερμηνείας, το ίδιο είναι είτε ελατρεύετο στο

Lupercal ο Faunus ταυτιζόμενος με τον Πάνα, είτε αρχικά ελατρεύετο αυτός ούτος ο Παν.

Cf. Ovidius, *Fasti*, II 265 sqq. Ο Παν, θεός των βοών, των Αρκαδικών ορέων, των δασών, των κοπαδιών, αιγοπροβάτων και ίππων, ο Σωτήρ των ποιμνίων, μεταφέρθηκε από τον Εύανδρο στον τόπο που επρόκειτο να μεγαλώσει η Ρώμη. Vv. 277-9:

transtulit Evander silvestria numina secum.

hic ubi nunc urbs est, tum locus urbis erat.

inde deum colimus devectaque sacra Pelasgis.

Το Λύκαιο της Αρκαδίας, ο Λύκαιος Παν (ο Παν της Λυκαίας περιοχής) και η λύκαινα η θρέψασα [στο άλσος του Πανός-Faunus, στο Παλλάντιο-Palatium (Παλατίνο λόφο)] τους ιερούς ισχυρούς Διδύμους, ιδρυτές της Ρώμης, της Ισχυράς και Ρωμαλέας, όλα συναρτώνται σε μια ακμή συμβολισμού. Κομψότατα αναδεικνύει τη συνάρτηση ο Ovidius, *Fasti*, II, 419-425:

*Illa [sc. lupa, η λύκαινα τροφός] loco nomen fecit. Locus ipse
Lupercis.*

magna dati nutrix praemia lactis habet.

quib vetat Arcadio dictos a monte Lupercos?

Faunus in Arcadia templa Lycaeus habet.

nupta, quid expectas? non tu pollentibus herbis,

nec prece, nec magico carmine mater eris.

excipe fecundate patienter verbera dextrae.

Η Λύκαινα (Lupa) έδωσε το όνομα στον ιερό χώρο (Lupercal), και αυτός στους Luperci, τους δρώντες την ιεροπραξία των Lupercalia (v. *infra*). Αλλά αυτό δεν εμποδίζει να ονομάζονται ταυτόχρονα οι Luperci από το Λύκαιο όρος (Arcadio monte), αφού ο Faunus ο Λύκαιος (των Lupercalia και του Lupercal) έχει ναούς στην Αρκαδία, είναι ο αυτός με τον Πάνα. Οι

στίχοι 423-5 περιγράφουν την κύρια ιεροπραξία των Lupercalia, ως κατωτέρω.

Στις 15 Φεβρουαρίου εορτάζοντο τα Lupercalia. Η τελετουργία εκτίθεται από τον Πλούταρχο, *Ρωμύλος*, 21, 6-8:

σφάττουσι γὰρ αἶγας, εἶτα μαιρακίων δυοῖν ἀπὸ γένους προσαχθέντων αὐτοῖς, οἱ μὲν ἡμαγμένη μαχαίρα τοῦ μετώπου θιγγάνουσιν, ἕτεροι δ' ἀπομάττουσιν εὐθύς, ἔριον βεβρεγμένον γάλακτι προσφέροντες. γελᾶν δὲ δεῖ τὰ μαιράκια μετὰ τὴν ἀπόμαξιν. ἐκ δὲ τούτου τὰ δέρματα τῶν αἰγῶν κατατεμόντες διαθέουσιν ἐν περιζώμασι γυμνοί, τοῖς σκύτεσι τὸν ἐμποδῶν παίοντες. αἱ δ' ἐν ἡλικία γυναικες οὐ φεύγουσι τὸ παίεσθαι, νομίζουσαι πρὸς εὐτοκίαν καὶ κήσιν συνεργεῖν. ἴδιον δὲ τῆς ἐορτῆς τὸ καὶ κύνα θύειν τοὺς Λουπέρκους.

(Τα βασικά και στον Ovidius, *Fasti*, II, 423-450).

Τα αίτια που προτείνονται (v. Πλούταρχος και Ovidius *loci cit.*) είναι ποικίλα και έχουν και αυτά την αιτιολογία τους. Το ουσιώδες ήταν η μαστίγωση πάντων και ιδίως των γυναικών που συναντούσαν στον δρόμο τους οι νεαροί Luperci, οι οποίοι έτρεχαν γυμνοί εκτός απλού περιζώματος από δέρμα θυσιασθέντος τράγου που έφεραν περί τα αιδοία. Η μαστίγωση προκαλούσε τη γονιμότητα των γυναικών – ήταν το συμβολικό ισοδύναμο της συνουσίας τους με τον θείο Τράγο όπως εξηγεί ο Ovidius. Ο Πλούταρχος αναφέρει αίγες και όχι τράγο, αλλά συγχέει τη γενική θυσία αιγών κατά την εορτή με την ειδική θυσία προς κατασκευή των αιδιοθηκών περιζωμάτων των νεαρών και των ιμάντων των μαστιγίων. Ο Ovidius διακρίνει επακριβώς αμφότερα: *cornipedi Fauno caesa de more capella* (II 359) εν αντιθέσει προς *ille caprum mactat; iussae sua terga puellae / pellibus exectis percutienda dabant* (II 443-4). Και ο Servius συνάδει για το δεύτερο: *ideoque et puellae de lore capri caeduntur, ut careant sterilitate et fecundate sint; nam pellem ipsam capri veteres februum vocabant.*

Το κανονικό για τη Ρώμη ήταν τα ιερεία τα θυσιαζόμενα να είναι του αυτού φύλου προς την τιμώμενη θεότητα. Η θυσία των αιγών προς τον Faunus-Πάνα ενισχύει την Ελληνική Αρκαδική καταγωγή της όλης λατρείας που σχετίζεται με τα Ρωμαϊκά Lupercalia. Η θίξη του μετώπου των νεανιών (Luperci) με τη θυσιαστική μάχαιρα αιμαγμένη και η άμεση απόμαξη της κηλίδας με έριο βουτηγμένο σε γάλα, καθώς και ο γέλωσ των επ' αυτοίς, δηλώνουν πρωτοπελασγική ορεσίβια ποιμενική αρχεγονικότητα.

Η ιεροπραξία των Lupercalia είχε καθαρτική (απόμαξη κηλίδας αίματος) και εν ταυτώ γονιμοποιητική (μαστίγωση γυναικών εν ώρα λειτουργία).

(1) Ο Varro τονίζει τον χαρακτήρα της κάθαρσης. *De Lingua Latina*, VI, 13: *Lupercalia dicta, quod in Lupercali Luperci sacra faciunt. Rex cum ferias menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatium appellat. Februm Sabini purgamentum; et id in sacris nostris verbum, nam et Lupercalia februatium, ut in Antiquitatum libris demonstrari. Το όνομα της 15ης Φεβρουαρίου, εορτής των Lupercalia, ήταν februatium. Ο Varro παράγει τη λέξη από το februm των Σαβίνων, που σημαίνει καθαρτήριο, και θεωρεί ότι τα Lupercalia είναι κατ' ουσίαν καθαρμός. Το όνομα του μηνός (Februarius) το παράγει από αυτόν τον καθαρτικό χαρακτήρα, αποδοκιμάζοντας εναλλακτική σημασιολογία του*

(2) (με ισχυρή υποστήριξη, M. Fulvius Nobilior και M. Junius Gracchanus, cf. VI, 33) που συνδέει το όνομα με τη νεκρική διάσταση: *inferi – feralia - Februarius. VII 34: posterior [sc. μήνας, μετά τον Ιανουάριο], ut idem dicunt scriptores [sc. οι προαναφερθέντες δυο], ab diis inferis Februarius appellatur, quod tum his parentetur. ego magis arbitror Februarium a die februatium [δηλαδή το όνομα της ημέρας των Lupercalia], quod tum februatium populus, id est Lupercis nudis lustratur antiquum oppidum Palatinum gregibus humanis cinctum. Η αρχαία Ρώμη (antiquum*

orpidem) είναι περί τον λόφο Παλατίνο, στη θέση της Αρκαδικής ίδρυσης. Ο όρος που χρησιμοποιεί ο Varro για τους κατοίκους (humanis gregibus) υποδηλώνει επίσης πρωτοπελασγική κατάσταση, οι ανθρώπινες ποιμένες, τα ανθρώπινα κοπάδια. – Η αντίθετη άποψη αντλούσε από τον πένθιμο και νεκρικό χαρακτήρα σειράς εορτών συνεχών ημερών του Φεβρουαρίου. Η αλυσίδα άρχιζε στις 13 του μήνα με θυσία στο ιερό του Faunus στην νησίδα του Τίβερη. Από τις 13 έως τις 21 Φεβρουαρίου ήσαν οι Dies parentales (για τους νεκρούς προγόνους και στενούς συγγενείς), ή ferales (για τους «μεταφερθέντες», από το fero). Η περίοδος αυτών των ημερών εκαλείτο tempus ferale, εορτή των ψυχών. Τα Lupercalia στις 15 συμπεριλαμβάνοντο σε αυτήν την ακολουθία. Στις 17 ήσαν τα περίεργα Quirinalia, και η σειρά έκλεινε στις 21 με τα Feralia, χαρακτηριστική νεκρική εορτή, cf. Varro, *de lingua latina*, VI, 13: *Feralia ab inferis et ferendo, quod ferunt tum epulas ad sepulcrum, quibus ius ibi parentare*. Στις 22 τα Caristia ή Charistia ήταν μια οικογενειακή γιορτή. [Για ένα Ρωμαϊκό εορτολόγιο του Φεβρουαρίου cf. e.g. Joachim Marquardt, (fr. tr. M. Brissaud), *Le Culte chez les Romains*, II, p. 358].

(3) Ο Servius υποστηρίζει αντιθέτως σωστότερα κατά βάση τον γονιμοποιητικό χαρακτήρα της ιεροπραξίας, τονίζοντας τη μαστίγωση και επικαλούμενος μια αρχαϊκή σημασία λατινική της λέξης februm, δέρμα κάπρου: *nam pellem ipsam capri veteres februum vocabant (loc.cit. supra)*.

Ο Πλούταρχος προβληματίζεται τριπλά, *Ρωμύλος*, 21, 4-5:

τὰ δὲ Λουπερκάλια (α) τῷ μὲν χρόνῳ δόξειεν ἂν εἶναι καθάρσια· δρᾶται γὰρ ἐν ἡμέραις ἀποφράσι τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ὃν καθάρσιον ἂν τις ἐρμηνεύσειε, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ παλαιὸν ἐκάλουν Φεβράτην· (β) τοῦνομα δὲ τῆς ἐορτῆς ἑλληνιστὶ σημαίνει Λύκαια, καὶ δοκεῖ διὰ τοῦτο παμπάλαιος ἀπ' Ἀρκάδων εἶναι τῶν περὶ Εὐάνδρον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν κοινὸν ἔστι· δύναται γὰρ ἀπὸ τῆς λυκαίνης γεγενῆσθαι τοῦνομα. καὶ γὰρ ἀρχομένους

τῆς περιδρομῆς τοὺς Λουπέρκους ὀρῶμεν ἐντεῦθεν ὅπου τὸν Ρωμύλον ἐκτεθῆναι λέγουσι. (γ) τὰ δὲ δρώμενα τὴν αἰτίαν ποιεῖ δυστόπαστον.

(Και ακολουθεῖ το προπαρατεθέν χωρίο με τη λεπτομερέστερη περιγραφή της ιεροπραξίας που διαθέτουμε).

Ο Πλούταρχος υιοθετεί τη Βαρρόνια εξήγηση του “Februarius” την οποία επαναλαμβάνει επί λέξει (cf. *Αἴτια Ρωμαϊκά*, 68, 280B· 111, 290D: *αὐτοὶ δὲ Ρωμαῖοι, τοῖς Λυκαίοις, ἃ Λουπερκάλια καλοῦσι, ἐν τῷ καθαρσίῳ μηνί [sc. Φεβρουάριο] κύνα θύουσι*). Ἐτσι ἀπὸ τον χρόνο τέλεσής της («τῷ μὲν χρόνῳ») η εορτή φαίνεται καθαρτική. Το ὄνομα («τοῦνομα δὲ») δείχνει Ἑλληνική καταγωγή, Lupercalia = Λύκαια. Τέλος τα δρώμενα («τὰ δὲ δρώμενα») τα ἴδια εἶναι δυσερμήνευτα.

Ἀλλὰ τα δρώμενα εἶναι ευεξηγήτα ἐντὸς του πλαισίου που ἔχω ἀνασυστήσει. Πρόκειται για καθαρμό που ενισχύει τη γονιμότητα. Η οντολογική «νηστεία» προ της Ἀνοιξεως εἶναι η διεγερση της Δύναμης για τον επερχόμενο ὄργασμο της φύσης. Η ἀδαπάνητη δύναμη διογκούται, ὄργα και ἐν συνεχεία ἐκρήγνυται. Η ἀγνεία ἐνδυναμώνει. Στα μυστήρια και τις τελετές ο καθαρμός προηγείται ως μέσον του τέλους (της τελεσιουργίας). Και ἐπίσης η νεκρική διάσταση ἐναρμονίζεται ὑπὸ την κατάλληλη ἐρμηνευτική ἀρχή. Τον κοσμικό χειμῶνα διαδέχεται το ἀνοιγμα της σκοτεινῆς χθόνιας μήτρας εἰς Φως, ὅταν η Γη δίνει ἄνθος. Στα Ἑλληνικά Ἀνθεστήρια, το νεκρικό και το ὄργιαστικό συνεχρωτίζονταν μέρα με μέρα. Ἄλλωστε Διόνυσος και Ἄδης ταυτίζονται καθ’ Ἡράκλειτο. Τα Διονυσιακά ὄργια του χειμῶνα (κατ’ ἀγρούς Διονύσια, μαιναδισμός στο Κωρύκειο ἄντρο, Καρναβαλισμοί), οι χθόνιες οντότητες (ψυχές, φάσματα, καλικάντζαροι) που ξανακλείονται στα υποχθόνια μέλαθρα (ἔραζε, θύραζε, κῆρες, οὐκέτ’ Ἀνθεστήρια [οι ψυχές βγαίνουν ἀπὸ τη Γη με τα Πιθοίγια, οι Καλικάντζαροι τα Χριστούγεννα], των Φώτων), ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τη Νήσι της ἀπολαυστικής ικανοποίησης, την ἀγνή περίοδο Καθαροῦ, ἐν προετοιμασία του φρικτοῦ μυστηρίου της Ἀνοιξης,

του Μεγάλου Πάθους της Ύπαρξης, για τη φανέρωση του υπέρτατου κάλλους, του Κοσμικού Άνθους.

Ουτωςί η παλίντονος αρμονία των πάντων αποκαθίσταται.

[Οι Luperci αντιπροσωπεύουν τον Πάνα. Δυάδα μειρακίων αντεπροσώπευε την νεαράν πληθύν. Ανήκαν κατά παράδοση σε δυο γένη, τους Quinctiales και τους Fabiani. Πιθανώς οι πρώτοι κάτοικοι του συνοικισμού του Palatium, περί τον λόφο Παλατίνο, τον κεντρικό μέσο λόφο της Ρώμης. Το 44 π.Χ. προσετέθη προς τιμή του Ιουλίου Καίσαρος και τρίτη ομάδα, οι Iuliani. Για τις πηγές και τα δεδομένα δείτε την λόγια συζήτηση στο J. Marquardt, *op. cit.*, II, pp. 173 - 83].

Η γονιμοποιητική μαστίγωση των Lupercalia υψούται σε μυστηριακή Διονυσιακή περιωπή με τη σκηνή της μαστίγωσης στις τοιχογραφίες της Βίλλας των Μυστηρίων, στην Πομπηία.

[Δυο καλές φωτογραφίες στο Theodore Feder, *Great Treasures of Pompeii and Herculaneum*, pp. 68-71. Για μια πρόχειρη συνολική εικόνα της αίθουσας και του προγράμματος ιστόρησής της, και μόνο για αυτήν τη φωτογραφική τεκμηρίωση, δείτε π.χ. P. Veyne, *Η λεγομένη τοιχογραφία των Μυστηρίων στην Πομπηία*, στο P. Veyne, F. Lissarragne, F. Frontis-Ducroux, *Τα Μυστήρια του Γυναικωνίτη*, pp. 17-23. Αγνοείστε παντελώς τις αναλύσεις του].

Ενιαία θεματική καλύπτει όλους τους τοίχους ενός δωματίου, εκτός μεγάλου παραθύρου, της εισόδου και μιας παράπορτας. Εκατέρωθεν της εισόδου η Αφροδίτη αριστερά (τω εισερχομένω) και ο Έρως δεξιά θεματοποιούν την ιστόρηση: πρόκειται για το μυστήριο της σεξουαλικής πράξης, της συνουσίας, ως συναίρεσης γέννησης και θανάτου. Δεξιά μετά

τη γωνία, σε μια εικόνα απομονωμένη δια του ανοίγματος του παραθύρου από τις άλλες τοιχογραφίες, δίδεται το πρωτογενές θέμα: παρθένος καθήμενη εισορά σε εικόνα ανδρός που Ερωτιδεύς της επιδεικνύει. Ανάπτεται ο έρωσ. Ο Έρωσ προσβλέπει με ενδιαφέρον, η δε Αφροδίτη υπομειδιά μυστηριακά.

Αμέσως μετά το παράθυρο και στη γωνία δεξιά του απέναντι της εισόδου τοίχου εκτυλίσσεται η σκηνή της μαστίγωσης. Η παρθένος – μμούμενη στα μυστήρια του Έρωτα και του Διονύσου ακουμπά γονατιστή στους κόλπους μιας μεγαλύτερης στην ηλικία γυναίκας μεμυημένης, η οποία την περιθάλλει. Φορά μόνο ένα πορφυρούν (το χρώμα των Μυστηρίων) ιμάτιο, το οποίο η μεμυημένη σύρει προς τα οπίσω απογυμνώνουσα την πλάτη και την πλευρά της παρθένου. (Όπως ο Παν έτσι και η Παρθένος μαστιγούται «*ὑπὸ πλευράς τε καὶ ὤμους*», Θεόκριτος, VII, 107, v. *supra*). Η μμούμενη εκούσια έχει παραδοθεί στην ανήσυχη αναμονή του ερατού μαρτυρίου. Στη γωνία του απέναντι της εισόδου τοίχου έχει ζωγραφιστεί μια πτερωτή Άγγελος της Μαστίγωσης: κραδαίνει με υψωμένο χέρι και ενέργεια ελατηρίου έτοιμου να εκτιναχθεί κατά της παρθένου την μακρά και λεπτή ράβδο (κλάδος σκίλλης; v. *infra*). Αριστερά της γονατιστή μορφή επίσης μεμυημένης προσκυνά, ετοιμάζεται να αποκαλύψει θωπευτικά μέγα φαλλό καλυπτόμενο από πορφυρούν πέπλο. Στη μέση του τοίχου ακριβώς απέναντι από την είσοδο του δωματίου, ο Διόνυσος νωχελικά και υγρά θηλύζων κέχεται ημίγυμνος ανακείμενος επί καθήμενης Αριάδνης. Πολυτελές χρυσόκρωσσο πορφυρούν ιμάτιο έχει πέσει καλύπτον την φύση και το ένα του πόδι ενώ παράκειται πολυτίμητος ταινιωμένος θύρσος.

Οι υπόλοιπες τοιχογραφίες εκμυστηρεύουν τα Διονυσιακά υπό Ορφική μάλιστα προοπτική, εύγλωπτες εκφράστριες του τονοδότη συγκριτισμού του αιώνα τους.

Η παρθενία οργά εις γέννηση. Αλλά η σεξουαλική πράξη γονιμοποίησης είναι βιασμός και θάνατος της παρθενίας. Δια της γονιμοποιού μαστίγωσης εντείνεται η δύναμη της παρθενίας προς οργασμό. Δια οδύνης και ηδονής περαίνεται η γέννηση, δια των αυτών συντελείται ο θάνατος. Θάνατος είναι η γέννηση, θάνατος η γενετήσια πράξη, θάνατος η απελευθέρωση από το γίγνεσθαι. Γέννηση είναι η έλευση στον Κόσμο των Φαινομένων, γέννηση η σεξουαλική γονιμοποίηση της συνουσίας, γέννηση η έξοδος από τον διαμελισμό του κόσμου του γίγνεσθαι. Ο Διόνυσος, αρρενόθηλος άρρην, υποστατική έκφραση του Πρωτόγονου Φάνητος, επιτροπεύει του Κόσμου Κύριος του Γίγνεσθαι, Έφορος της Ηδονής και της Οδύνης, Πνεύμα του Εκστασιαστικού Οργίου, Δεσπότης της παραγωγικής και καταστροφικής Δύναμης του Διαμελισμού των Φαινομένων εις απαρτισμό Κάλλους.

Στο αριστερό μέρος του απέναντι της εισόδου τοίχου στο Δωμάτιο των Μυστηρίων δεξιά του Διονύσου σκηνή απεικονίζει την ταυτότητα της πάγκαλης νεαρότητας και του αισχρού γήρατος, σε πλήρη αντίστιξη ευρισκόμενη προς την αριστερά του θεού κείμενη προαναφερθείσα παράσταση, όπου η λατρεία του Φαλλού της Αποκάλυψης συνουσιώνεται με τον αριπρεπή κολαστήριο Δαίμονα της Μαστίγωσης. Στη σύστοιχη σκηνή, γηραιός, κόσμιος, Σειληνός με αγαθή όψη ευπροσήγορου μυστικού, αποβλέποντας στον θεατή, κρατεί αγγείο οίνου προσφερόμενου σε νεαρό Σάτυρο, ο οποίος, κύπτοντας για να πιεί βλέπει στην επιφάνεια του οίνου φρικαλέα όψη δαιμονικού γήρατος (σαν τις μάσκες του ιερού της Αρτέμιδος Ορθίας στην Σπάρτη ή τις αποτροπιαστικές προσωπίδες από την μυκηναϊκή Αργολίδα) αντικατοπτριζόμενη από μάσκα που ανέχει πίσω του άλλος Σάτυρος.

Το φαίνεσθαι εδώ άγεται στην υπέρτατη κυριαρχία του, φανερώνει εαυτό ως φαίνεσθαι, φαίνει την απάτη του Είναι στην οποία συνίσταται. Όλα στο Διονυσιασμό είναι άλλα από αυτά που είναι, αλλά η απάτη αυτή του φαίνεσθαι αποκαλύπτει την αληθή ουσία του εν-τω-κόσμω-είναι, την ταυτότητα Ζωής και Θανάτου, τον αδήριτο νόμο της χρονικής περιοδικότητας, ως διεσταλμένης σύμπτωσης διαμελισμού εις ολοκλήρωση. Το Φαίνεσθαι φανερώνει το Είναι κατατέμνοντάς το. Η κοσμική Δημιουργία είναι Διαμελισμός. Η γονιμοποιός σπερματοχυσία είναι μια θανατική αιματοχυσία. Το ίδιο το σπέρμα, ιατρικά και συμβολικά, είναι αφρός αίματος, από πρώτιστης Αφροδίτης.

Ο Παν μαστιγούται για διέγερση δύναμης εις γενική γονιμοποίηση. Οι Luperci μαστιγώνουν γυναίκες για γονιμότητα. Η καταγωγή της ιεροτελεστίας είναι Πελασγικο-Αρκαδική. Στην Αρκαδική Αλέα υπήρχε: «Διονύσου ναός και άγαλμα. τούτω παρά έτος Σκίερειαν έορτήν άγουσι, και έν Διονύσου τή έορτή κατά μάντευμα έκ Δελφών μαστιγοῦνται γυναίκες, καθά και οί Σπαρτιατῶν έφηβοι παρά τή Όρθία», Πausanias, VIII, 23, 1. Τη θέση και τον ρόλο του Πανός έχει εδώ ο Διόνυσος, από τη δεύτερη και τρίτη θρησκευολογική διαστρωμάτωση που θα αναλύσουμε σε επόμενα μέρη. Το όνομα της εορτής αναφέρεται αντιθετικά προς την απουσία σκιάς στο άβατο του Λυκαίου όρους. Η Σκιάς, σκηνή θολωτή αποφυγής του ηλίου, ήταν Διονυσιακό καθίδρυμα. Ο Διόνυσος είναι η Σκιά του Γίγνεσθαι, ο Κόσμος των Φαινομένων μεταξύ φωτός και σκότους.

Στους Δωριείς η ιερατική μαστίγωση ενέμεινε στην αρσενική της διάσταση, όπως κατ' εξοχήν στην Σπαρτιατική Διαμαστίγωση των

Εφήβων. Η Διαμαστίγωση πραγματοποιείται εις Εορτή της Αρτέμιδος Ορθίας στο Λιμναίο της Σπάρτης. Το ξόανο του ιερού εθεωρείτο εκείνο που έφερε η Ιφιγένεια και ο Ορέστης από τον Ταυρικό Πόντο (Παυσανίας III, 16, 7 sqq.). Η Άρτεμις Ορθία της Σπάρτης έχαιρε επί ανθρωπίνω αίματι (ως Ταυροπόλος), Παυσανίας *loc.cit.* Ο αιτιολογικός μύθος της Διαμαστίγωσης των Εφήβων ήταν ότι στο παρεθόν συνέβη διάσταση και διαφορά και διαπληκτισμός περί το Ιερό κατά τη θυσία μεταξύ των κατοίκων των διαφόρων τοπικών διαμερισμάτων (κωμών) της Σπάρτης, ίσως για την προτεραιότητα κατά τις ιεροπραξίες, εκ της διαφοράς χύθηκε αίμα και φόνοι συνέβησαν, νόσος ενέπεσε λόγω του μιάσματος και επιτέλους ιερή θεσπωδία κατά Λόγιον επέβαλε ανθρωποθυσία προς τιμήν της Αρτέμιδος, που άλλωστε συνήδε προς την παρθενική αγριότητα της θεάς και την ταυρική καταγωγή της. Ο Λυκούργος υποκατέστησε τη Διαμαστίγωση στην Ανθρωποθυσία. Ο βωμός εμπίπλαται αίματος καθώς περιφερόμενοι μαστιγοφόροι κτυπούν αλύπητα τους ολόγυμνους εφήβους, ενώ η ιέρεια της Αρτέμιδος, φέρουσα ανά χείρας το αρχαίο ξόανο της θεάς, επίκειται στον χώρο και προστάσσει ισχυρότερη μαστίγωση όταν αισθάνεται το ξόανο να βαραίνει επειδή οι μαστιγωτές φείδονται του κάλλους ή του αξιώματος εφήβων. Η καρτερία μετρείται των Εφήβων, οι οποίοι υπομένουν τη μαστίγωση μέχρι χύσης αίματος, ενίοτε και θανάτου. Παυσανίας VII, 16, 9-11:

τοῦτο δὲ οἱ Λιμνᾶται Σπαρτιατῶν καὶ Κυνοσουρεῖς καὶ ἐκ Μεσόας τε καὶ Πιτάνης θύοντες τῇ Ἀρτέμιδι ἐς διαφορὰν, ἀπὸ δὲ αὐτῆς καὶ φόνους προήχθησαν, ἀποθανόντων δὲ ἐπὶ τῷ βωμῷ πολλῶν νόσος ἔφθειρε τοὺς λοιπούς. καὶ σφισιν ἐπὶ τούτῳ γίνεται λόγιον αἵματι ἀνθρώπων τὸν βωμὸν αἰμάσσειν· θυομένου δὲ ὄντινα ὁ κλῆρος ἐπελάμβανε, Λυκοῦργος μετέβαλεν ἐς τὰς ἐπὶ τοῖς ἐφήβοις μάστιγας ἐμπίπλαται τε οὕτως ἀνθρώπων αἵματι ὁ βωμός. ἡ δὲ ἰέρεια τὸ ξόανον ἔχουσα σφισιν ἐφέστηκε. τὸ δὲ ἐστὶν ἄλλως μὲν κοῦφον ὑπὸ σμικρότητος, ἦν δὲ οἱ μαστιγοῦντές ποτε ὑποφειδόμενοι παίωσι

κατὰ ἐφήβου κάλλος ἢ ἀξίωμα, τότε ἤδη τῇ γυναικὶ τὸ ξόανον γίνεται βαρὺ καὶ οὐκέτι εὐφορον· ἡ δὲ ἐν αἰτία τοὺς μαστιγοῦντες ποιεῖται καὶ πιέζεσθαι δι' αὐτούς φησιν. οὕτω τῷ ἀγάλματι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Ταυρικῇ θυσιῶν ἐμμεμένηκεν ἀνθρώπων αἵματι ἤδεσθαι.

Τὴν σκληρότητα καὶ αγκυρότητα τῆς τελετῆς μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος, *Αποφθέγματα Λακωνικά*, 40, 239C-D:

Οἱ παῖδες παρ' αὐτοῖς ξαινόμενοι μᾶστιξι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσιν ἴλαροι καὶ γαῦροι, ἀμιλλώμενοι περὶ νίκης πρὸς ἀλλήλους, ὅστις αὐτῶν ἐπὶ πλεόν τε καὶ μᾶλλον καρτερῆσει τυπτόμενος· καὶ ὁ περιγεγόμενος ἐν τοῖς μάλιστα ἐπίδοξός ἐστι. καλεῖται δὲ ἡ ἄμιλλα διαμαστίγωσις· γίνεται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος.

Ἡ ιεροτελεστία ἐγίνε ἀγών Ἑλληνικῶ τῷ τρόπῳ. Νικούσε ὁ πλείστην καὶ βαρυτάτη μαστίγωση υπομείνας ἐφήβος-βωμονίκης. Hyginus, *Fabulae*, 269: *Bomonicae, quia aris superpositi contendebant, qui plura posset verbera sustinere*. Ἡ δόξα τοῦ Βωμονίκη τον ἀκολουθοῦσε σε ὅλη του τη ζωῆ. Cf. ἐπιγραφές IG V, I 554, 652 - 654.

Το μαρτυρούμενο ἀπὸ τὴν ἀποδιδόμενη στον Ξενοφῶντα *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, II, 9 (εάν το χωρίο εἶναι υγιές) που σχετίζει μαστίγωση με ἀρπαγὴ τυρῶν ἀπὸ τον βωμό τῆς Ὀρθίας, υποδηλώνει ποιμενική καὶ ἀρχαίοπινο διάσταση στη λατρεία αὐτῆς τῆς Ἀρτέμιδος: καὶ ὡς πλείστους δὴ ἀρπάσαι τυροῦς παρ' Ὀρθίας καλὸν θεῖς μαστιγοῦν τούτους ἄλλοις ἐπέταξε.

Καὶ ὄντως, τὸ ιερό τῆς Ἀρτέμιδος Ὀρθίας στο Λιμναίῳ τῆς Σπάρτης σχετίζεται πρὸς τὸ ἐν Λίμναις λεγομέναις τῆς Ἀρτέμιδος ιερό στα σύνορα Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας, *Στράβων*, VIII, 362:

Τὸ δ' ἐν Λίμναις τῆς Ἀρτέμιδος ἱερόν, ἐφ' ᾧ Μεσσηνιοὶ περὶ τὰς παρθένους ὑβρίσαι δοκοῦσι τὰς ἀφιγμένας ἐπὶ τὴν θυσίαν, ἐν μεθορίοις ἐστὶ τῆς τε Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, ὅπου κοινήν συνετέλουν πανήγυριν

καὶ θυσίαν ἀμφότεροι· μετὰ δὲ τὴν ὕβριν οὐ διδόντων δίκας τῶν Μεσσηνίων, συστήναί φασι τὸν πόλεμον. ἀπὸ δὲ τῶν Λιμνῶν τούτων καὶ τὸ ἐν τῇ Σπάρτῃ Λιμναῖον εἴρηται τῆς Ἀρτέμιδος ἱερόν.

[Cf. Παυσανίας, IV, 4, 2-3. 31, 3. Tacitus, *Annales*, 4, 43. IG V, 1, 1371 - 1377. 1431. 37 - 9].

Το ἱερό αυτό των Δωριέων, κοινό Λακεδαιμονίων και Μεσσηνίων αρχικά, ήταν ἅγιος τόπος της Μεγάλης Πελασγικής θεάς Δέσποινας στον οποίο οι Δωριεῖς ἐμφύτευσαν την νέα θεά Ἄρτεμι, προσέχοντας τα Ἀρτεμίσια χαρακτηριστικά της Δέσποινας. (Δείτε τα προηγούμενα). Η Δέσποινα Ἄρτεμις αυτή ήταν το ἀρχέτυπο της Σπαρτιατικής Ορθίας Ἀρτέμιδος. Ὡς πελασγική θεά Δέσποινα την ἀναζητούμε σε ορεινή τοποθεσία, με πολλά νερά και πολλές πηγές ἀφού ήταν και Λιμνάτις. Για πλησιέστερο προσδιορισμό της θέσης της μας οδηγεί ο Πίναδαρος.

Η Ταῦγέτη εἶχε ἀφιερώσει την ἱερή Χρυσοκέρατο ἔλαφο στην Ἄρτεμι Ορθωσία, που την εἶχε διασώσει ἀπὸ τον βιασμό του Διὸς μεταμορφώνουσά την σε ἔλαφο. Ὄταν ο Ηρακλῆς ἐπιτάσσεται ὡς ἄθλο να φέρει ζῶσα αυτήν την ἔλαφο στον Εὐρυσθέα, ἀρχίζει την ἀναζήτησή της ἀκριβῶς στις Ἀρκαδικές Βάσσεις, κατὰ τον Πίνδαρο.

Ολυμπιονίκαι, III, 27-32:

.....ἔνθα Λατοῦς ἵπποσὸα θυγάτηρ
 δέξατ' ἐλθόντ' Ἀρκαδίας ἀπὸ δειρᾶν καὶ πολυγνάμπτων
 μυχῶν
 εὐτέ μιν ἀγγελίαις Εὐρυσθέος ἔντυ' ἀνάγκα πατρόθεν
 χρυσόκερων ἔλαφον θήλειαν ἄξονθ', ἂν ποτε Ταῦγέτα
 ἀντιθεῖσ' Ὀρθωσία ἔγραψεν ἱεράν.

Οι πολύπτυχοι μυχοί και πολυποίκιλες ράχες της Ἀρκαδίας ταιριάζουν ἀκριβῶς στις Βάσσεις, την ἔννοια των οποίων χρησιμοποίησε λίγους στίχους πριν ο Πίνδαρος στον Ολυμπιονίκη αυτόν για να περιγράψει το ἀνάλογο, ἀν και ηπιώτερο τοπιόγραμμα της περὶ την

Ολυμπία Πισάτιδος με τις επάλληλες σειρές λόφων, βουνών και των μεταξύ των πεδίων και κοιλάδων (v. 24: *χωρος ἐν βάσσαις Κρονίου Πέλοπος*).

Συνάγω συνεπώς ότι ο άγιος τόπος της αρχέτυπης Αρτέμιδος Ορθίας θα ευρίσκετο προς περιοχή γειτνιάζουσα της Αρκαδικής Λυκαίας, Παρρασίας και Βασσών, περιοχής φύτρας της Δεσποινικής θρησκευτικότητας. Από το άλλο μέρος, η τοποθεσία της Αρτέμιδος Ορθίας έκειτο εκτός Αρκαδίας σε μέρος της Δωρικής εγκατοίκησης, και μάλιστα σε μέρος πλησίον της Αρκαδίας όπου κοινό σέβας λατρείας ιδιαίτερου αγιασμού θα ένωνε όλους τους Δωριείς της Νοτίου Πελοποννήσου πριν οι Σπαρτιάτες αντιπαρατεθούν προς τους Μεσσήνιους. Τόσος και τέτοιος ήταν ο αγιασμός της λατρείας της Δέσποινας Ορθίας Αρτέμιδος εκεί ώστε η διάσταση των δύο Δωρικών λαών και ο πρώτος Μεσσηνιακός Πόλεμος να αποδίδονται σε ανομία διαπραχθείσα εν σχέσει προς το ιερό της.

Οι πληροφορίες και η λογική επεξεργασία τους δείχνουν λοιπόν προς ορεινή περιοχή πλούσια σε νερά, όχι μακρυνά από τα αρχαία τριπλά σύνορα Λακωνίας, Μεσσηνίας, Αρκαδίας, νότια – νοτιοανατολικά της Λυκόσουρας με την φημισμένη λατρεία της Δέσποινας.

Τα φυσικά όρια Αρκαδίας – Μεσσηνίας παρέχονται από μια ορεινή αλυσίδα με γενικό άξονα Βόρειο, Βορειοδυτικά – Νότιο, Νοτιοανατολικά που εκτείνεται από το Λύκαιο όρος και το Τετράζι και τελειώνει με την οροσειρά του Ταϋγέτου περνώντας από το Μπουζούρι, την διπλή κορυφή της Ελληνίτσας και του Αγίου Γεωργίου, τα Βρωμοβρυσαίικα βουνά, μεταξύ Μαγκλαβιού και Πλατυβουνιού, Γούπατων και Ξεροβουνιού.

Ο Πausanias προσδιορίζει μόνο γενικά την θέση του ιερού. Ευρισκόμενος στην Θουρία (= η Ομηρική Άνθεια) αναφέρει (IV, 31, 3 – 4): *ἔστι δὲ ἐν τῇ μεσογαίῳ κώμη Καλάμαι καὶ Λίμναι χωρίον. ἐν δὲ αὐτῷ Λιμνάτιδος ἱερόν ἐστιν Ἀρτέμιδος, ἔνθα Τηλέκλῳ βασιλεύοντι ἐν Σπάρτῃ*

τὴν τελευταίην συμβῆναι λέγουσιν. ἰόντι δὲ ἐκ Θουρίας ὡς ἐπὶ Ἀρκαδίας εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ Παμίσου. Ἡ οδὸς πρὸς Ἀρκαδίαν πάει βόρεια ακολουθώντας ἀρχικὰ τὸν Πάμισο πρὸς τὰς πηγὰς αὐτοῦ. Τὰ δύο περάσματα πρὸς τὴν Μεσσηνίαν ποῦ ἀναφέρει στὰ Ἀρκαδικὰ τοῦ ο Πausanias ἀντιστοιχοῦν στὸν σύγχρονο οδικὸ καὶ σιδηροδρομικὸ ἄξονα. Ἄρα ἡ κατεύθυνση πρὸς τὴν μεσογαία καὶ τὰς Λίμνες θὰ ταίριαζε νὰ εἶναι ΒΑ, ἴσως πρὸς τὰ Βρωμοβρυσσαίικα βουνὰ, ποῦ ἀποτελοῦν τὸν φράκτη γιὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰς λεκάνες ἀπορροῆς τοῦ Παμίσου (ποῦ ἐκβάλλει πρὸς νότον στὸν Μεσσηνιακὸ κόλπον) καὶ τοῦ Ξερίλα (ποῦ χύνεται πρὸς βορρὰ στὸν Ἀλφειό).

Ἐπιγραφικὰ ὑπάρχει τεκμηρίωση γιὰ τοποθεσία ἀνατολικά τῆς Θουρίας. Τὸ ἱερό ποῦ ἀναζητοῦμε στὰ σύνορα Λακωνίας καὶ Μεσσηνίας ἴσως νὰ ἔκειτο παρὰ τὸ ἐξωκλήσι τῆς Παναγίας Βωλιμνιατίσης ἢ Βολυμνιώτισσας (θέση Βόλυμος ἢ Βόλυμνος), ποῦ οἱ ντόπιοι τὴν ἤξεραν ὡς Παναγία Καψοχεροβολούσα, γιὰ τὸν ἕκαψε τὰ χερόβολα στὰ χωράφια ἐπειδὴ δὲν τηροῦσαν τὴν ἀργία τῆς λόγω ἀγροτικῶν ἐργασιῶν (εορτάζει στὶς 2 Ἰουλίου), δυτικὰ τῆς Σίτσοβας = Ἀλαγονίας, καὶ ἐπὶ τῆς κύριας οδοῦ ἐπικοινωνίας Καλαμάτας – Σπάρτης, ὅπου εἶναι τὸ φυσικὸ πέρασμα ὑπὲρ τὸν Ταῦγετο. Τὸ μέρος εὐρίσκεται παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Νέδοντος (ὁ Νέδων, ἡ Νέδα). Οἱ ἐπιγραφές ποῦ ἔχουν βρεθεῖ ἐκεῖ ἀναφέρουν «θεὰ Λιμνάτιδα» καὶ μία (IG V, 1, 1376) μάλιστα μνημονεύει “Βορθίη θεῶνΛ[ι]μ[νάτιδι](?)”, Βορθία = Φορθία = Ὀρθία. Τὸ μέρος ἦταν σημαντικό: διωργανόνοντο ἐκεῖ ἀγῶνες, σὲ ἐπιγραφές τιμῶνται ἀγωνοθέτες θεῶν Λιμνάτιδος. Διαπιστώνουμε καὶ ἱερεῖα “Ἀρτέμιος” (IG V, 1, 1374). Ἄρα πρόκειται γιὰ Ἀρτεμιὸν Ὀρθία Λιμνάτι.

Ἀλλὰ βέβαια ὑπάρχουν πολλές Ἀρτέμιδες ὀρθιάζουσες, Ὀρθίες καὶ Ὀρθωσίες. Π. χ. IG V, 1, 1442 ἀπὸ τὴν (ἀρχαία) Μεσσηνίαν. Τῆς πρωιμώτατης ἐπιγραφῆς IG V, 1, 1497 σὲ χαλκὸν κύμβαλο ἀγνοεῖται ἡ καταγωγή τῆς. Ἡ Ἀρτεμις Λιμνάτις τῆς ἐπιγραφῆς V, 1, 1431.27 – 9 εἶναι

μια άλλη, έχει δε προταθεί λανθασμένα ως η επιζητούμενη. Όμως στην επιγραφή IG V, 1, 1374, που υποτίθεται έχει ευρεθεί στην εκκλησία της Παναγιάς Βολυμνιώτισσας, αναφέρεται η “Αβραάτων πόλις”, η Αβία (κάτοικοι Αβεάται), παρά την Μαντίνεια νότια της Καλαμάτας, που βρίσκεται κοντύτερα προς την άλλη Άρτεμι Λιμνάτιδα (της 1431). Αλλά μπορεί να είχε ανατεθεί η επιγραφή στο σπουδαιότερο ιερό και από μακριά.

Το θέμα του εντοπισμού παραμένει ανοικτό. Το βέβαιο είναι ότι γεωγραφικά και θρησκευολογικά, η Σπαρτιατική Άρτεμις Ορθία είναι μια ΠρωτοΠελασγική (Αρκαδική) Δέσποινα στην οποία επικάθησε από τους Δωριείς η Ολυμπία Άρτεμις.

Η Άρτεμις Ορθία, (Ολυμπία Άρτεμις επί Πελασγικής Ορθίας) ορθώνει, σώζει και εντείνει, ενδυναμώνει. Εκκαλείτο και Λυγόδεσμα: «ὅτι ἐν θάμνω λύγων εὐρέθη περιειληθειῖσα δὲ ἡ λύγος ἐποίησε τὸ ἄγαλμα ὀρθόν» (Παυσανίας, III, 16, 11, ευθύς μετά το προμεταγραφέν χωρίο περί της τελετουργίας της Διαμαστίγωσης). Λύγος είναι και η άγνος και η ράμνος (Παυσανίας III, 14, 7: τὸ δὲ τοῦ Ἀγνίτα [sc. το ιερὸν] πεποιήται μὲν ἐν δεξιᾷ τοῦ Δρόμου, Ἀσκληπιουῦ δὲ ἐστὶν ἐπὶ κλησις ὁ Ἀγνίτας, ὅτι ἦν ἄγνου τῷ θεῷ ξόανον. ἡ δὲ ἄγνος λύγος καὶ αὐτὴ κατὰ ταῦτά ἐστι τῆ ράμνω). Θάμνοι με ευλύγιστα αλλά πυκνουφή κλαδιά που κάνουν για βέργες. Ήταν τα μαστίγια της Διαμαστίγωσης από κλάδους λύγου; Ταιριάζει το ὄργανο της τελετουργίας να συναρτάται με την ιερή παρουσία. Μια απομονωμένη πληροφορία του Ησύχιου ίσως σχετίζεται με το προκειμένο. S.v. σχινάτας· σχινατίων ἁγῶν τις ἐπιτάφιος ἐν Λακεδαιμόνι. Η Διαμαστίγωση εθεωρείτο κατά το αίτιον που αναφέρει ο Παυσανίας εις

αντικατάσταση ανθρωποθυσίας προκληθείσας από τον φόνο περί τον βωμό και επ' αυτού ομοφύλων περιοίκων. Υπ' αυτήν την έννοια ενδέχεται η διαμαστίγωσις να θεωρηθεί επιτάφιος τελετή, όπως αρχικά ήσαν επιτύμβιοι αγώνες οι μονομαχικές θέες στην Ρώμη. [Cf. Apostolos Pierris, "On the Funereal Origin and Chthonic Character of the Gladiatorial Shows", *Mystery and Philosophy*, pp. 383 – 424]. Οι τερατώδεις φρικιαστικές μάσκες του ιερού συνηγορούν υπέρ αυτού. Ο βασικός ρόλος παρέμενε γονιμοποιητικός.

Υποκρύπτεται λοιπόν ενδεχομένως στην γλώσσα του Ησύχιου ο σχίνος, που θα ταίριαζε αν η μαστίγωση γινόταν με κλάδους σχίνου. Αλλά σχίνος είναι και η σκίλλη. Ησύχιος s.v. σχίνος: ...καὶ ἡ σκίλλα. [καὶ] εἶδος φυτοῦ. Ὅχι το βολβώδες φυτό, αλλά και αυτό σαν λυγαριά. [Λόγω της επιμήκους και ασυμμέτρου κεφαλής του, ο Περικλής διακωμωδεῖτο από τους ποιητές: "... σχινοκέφαλον αὐτὸν ἐκάλουν. τὴν γὰρ σκίλλαν ἔστιν ὅτε καὶ σχίνον ὀνομάζουσι". (Πλούταρχος, Περικλῆς, III, 4). Cf. Κρατίνος, Fr. 73 PCG vol. IV p. 159.] Και τέλος Σχοινάτας Ασκληπιός ελατρεύετο στο Λακωνικό Έλος, IG V, I 602. 10 - 1. Σχοίνος, σχίνος, σκίλλη (cf. το σκίντο), λύγος, άγνος, (λυγαριά), ράμνος : ευλύγιστα και συνεκτικά στελέχη, πυκνά και ελαφριά, λυγερά και οδυνηρά, είναι τα χρειαζόμενα για τις ιεροπραξίες της Μαστίγωσης της Διέγερσης. Η βέργα που κραδαίνει η Αγγελική Μαστιγώτρια της Βίλλας των Μυστηρίων είναι ακριβώς το ζητούμενο σε αυτήν την ιεροπρακτική και φιλολογική φυτολογία που διαπόρησα. Και συνδέει και από αυτήν την γωνία την Αρκαδική ορεσίβια ποιμενικότητα με την Σπαρτιατική καλολατρεία.